

Spis treści

Słowo wstępne	9
Dorota Utracka	
Pamięć afektywna – diagnozy i prognozy metodologiczne	15
Paweł Bohuszewicz	
Tożsamość w trójkącie mimetycznym. Z dziejów narracyjnych reprezentacji miłości	35
Małgorzata Chachaj	
Pamięć i zapomnienie – uwagi na marginesie <i>Podróży historycznych po ziemiach polskich między rokiem 1811 a 1828 odbytych</i> Juliana Ursyna Niemcewicza	51
Alicja Dąbrowska	
Pamięć miejsc natury ojczystej (step, las) w wybranych tekstach beletrystycznych i publicystycznych Henryka Sienkiewicza ..	63
Piotr Kulpa	
Człowiek-maszyna. O nowej, stechnicyzowanej tożsamości, którą na przełomie wieków dostrzega Bolesław Prus	85
Martyna Bucholc	
Ucieczka przed pamięcią emocji a życiowe wybory głównej bohaterki dylogii Władysława Stanisława Reymonta	95
Grażyna Legutko	
Mitologizacja przeszłości i problemy z tożsamością. Uwagi na marginesach listów Marii Sieroszewskiej	109
Dariusz Szczukowski	
<i>Widma dzieciństwa</i> . O wspomnieniowych wierszach Bolesława Leśmiana	121
Barbara Zwolińska	
„Życie jest ciągle – śmierć jest złudzeniem”. Melancholijny niepokój egzystencji w <i>Pasjach błędomierskich</i> (1938) Jarosława Iwaszkiewicza	135

Spis treści

Monika Urbańska	
<i>Liryka mego życia</i> Jana Brzechwy jako podsumowanie przeszłości	153
Magdalena M. Jaroń	
Problem tożsamości i pamięci w pozapoetyckiej twórczości Gałczyńskiego (na przykładzie <i>Notatnika</i>)	167
Ryszard Strzelecki	
Zwiastowanie kobiety. Tożsamość Maryi w tekstach poetyckich	177
Barbara Stelingowska	
Czas, który nie leczy ran. O roli wspomnień, sile pamięci i odkrywaniu tożsamości w <i>Sońce</i> Ignacego Karpowicza	201
Bernadetta Żynis	
Cóż po tożsamości?	213
Katarzyna Kuchowicz	
Pamięć przesiedlonych. Literatura wobec przymusowych migracji w latach 1945-1948 (na przykładzie Gliwic i Lwowa)	229
Agnieszka Piekarska	
Historia najnowsza Warmii i Mazur w socrealistycznej antologii <i>Ziemia serdecznie znajoma</i> – II wojna światowa i wyzwolenie	243
Małgorzata Posturzyńska-Bosko	
<i>Kiedy umarł ten, który mnie trzymał przy życiu</i> – żałoba w twórczości Christine de Pizan (1364-1431)	255
Aleksandra Kmak-Pamirska	
„Łużyca – nejlubša” Fryco Rocha o ziemi ojczystej	269
Joanna Chłosta-Zielonka	
Pamięć stron rodzinnych w autobiografii Ernsta Wiecherta	283
Jana Raclavská	
Magiczne miejsca w prozie Wiesława Adama Bergera	297

Danuta Jastrzębska-Golonka	
Pamięć jako źródło wartości i kształtowania tożsamości narodowej mieszkańców byłej Jugosławii	309
Bernadetta Darska	
Ludzie radzieccy. O tożsamości, nierównej walce z czasem, pamięci i zapomnieniu w reportażach Swietłany Aleksijewicz	329
Jolanta Ambrosewicz-Jacobs	
Pomiędzy traumą a melancholią? Miejsce pamięci o Zagła- dzie w Polsce	345
Krystian Maciej Tomala	
Dziecko i płęć w obozie Zagłady. Próba ocalenia wojennych wierszy Tadeusza Różewicza	357
Anna Pomiankowska-Wronka	
Zło zamknięte w szufladzie pamięci: relacje ocalonych z rwandyjskiego ludobójstwa	367
Ewa Greser	
„Mein Heimatland, mein Posen” – kreowanie niemieckiej tożsamości Poznania w tekstach pruskiego „elementarza ojczyźnianego”	379
Agnieszka Rypel	
Pamięć, ale jaka? – teksty edukacyjne jako nośniki pamięci ideologicznie nacechowanej	399
Karolina Czajkowska	
Moja rzeczywistość, moja tożsamość, czyli konstruowanie własnej tożsamości w tekstach polskich piosenek lat 80. XX w.	417
Melisa Kuźniar	
Kiedy boli blizna – tożsamość tytułowego bohatera serii powieści Joanne Kathleen Rowling o Harrym Potterze	429
Anna Kujawska-Kot	
Dzieciństwo osób transpłciowych. Analiza porównawcza obrazu filmowego i literackiego	443

Spis treści

Agata Montewska

„Zabijać białych dla pieniędzy? Czego tu nie lubić?” –

dekonstrukcja tożsamości Czarnego w kinie eksploatacji 457

Indeks nazwisk 469

Słowo wstępne

Dyskurs tożsamościowy, jeden z kluczowych we współczesnej humanistyce, unaocznia rozmaite perspektywy, ustala i popularyzuje modele, kierunki poszukiwań. Aktualizuje dylematy ewokowane w istotnej mierze transformacją, jej zróżnicowanym stopniem nasilenia, sposobem klasyfikacji. Wielowymiarowość postrzegania zmiany dotyczy sposobu doświadczania siebie oraz Innego/Obcego, ustanawiania osobowych i nieosobowych relacji, aktualizowania dystansu i utożsamienia, poznawania bliższego i dalszego otoczenia. Generuje pytania o przynależność, poczucie odrębności, wspólnotowości, tradycję, wartości, uwarunkowania społeczne, polityczne, historyczne i kulturowe. Namysł nad problemem rozumienia siebie modelowany jest także charakterystyką tego, co publiczne i prywatne, obce i oswojone, co Tu i Tam, formułowaniem ich nacechowania, odkrywania zniekształceń i zależności, jakie między nimi zachodzą. U podstawy szerokiego spektrum możliwych ujęć, prawdopodobnych kontekstów, konkretyzowanych pytań, sugerowanych rozwiązań, znajduje się wprowadzenie perspektywy badawczej akcentującej interdyscyplinarność, uprawomocniającej rozważania dowartościowujące przekroczenie i przeformułowanie.

Teksty w prezentowanej monografii, będącej nawiązaniem i kontynuacją problematyki uobecnionej w zbiorze *Tożsamość. Kultura. Nowoczesność. T. 1*, wkomponowują się we współczesną dyskusję nad kategorią podmiotu. Eksponują jego percepcję, wyobrażnię, funkcjonowanie w/wobec relacji czasowych, przestrzennych, rejestrują wymiar kulturowo-antropologiczny. Skupiając się na problematyce tożsamości, rozwijają ją w kontekście szeroko rozumianych wypowiedzi i/lub uwarunkowań argumentowanych problematyką temporalną oraz mnemiczną.

Zbiór otwiera propozycja Doroty Utrackiej, która koncentrując się na ukazaniu rozwojowych tendencji w humanistyce, jej ewolucji i redyscyplinizacji, przybliży specyfikę zwrotu afektywnego w dyskursie literaturoznawczym i kulturowym. Na przykładzie fuzji obszarów definiowanych

afektologią i pamięciologią autorka charakteryzuje powstawanie i wykorzystanie nowych narzędzi oraz procedur badawczych. Autorzy kolejnych tekstów, uwzględniając tytułowe kategorie tożsamości, czasu i pamięci, uważnie śledzą w rozmaitych konfiguracjach ich prezentację w literaturze polskiej i obcej. Tę część monografii otwiera artykuł Pawła Bohuszewicza analizujący przekształcenia podmiotu, jego uwarunkowania, które zostały zobrazowane w dwóch powieściach: *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadkach* Ignacego Krasickiego oraz *Czerwone i czarne* Stendhala. Małgorzata Chachaj proponuje lekturę *Podróży historycznych po ziemiach polskich między rokiem 1811 a 1828 odbytych* Juliana Ursyna Niemcewicza skoncentrowaną na objaśnieniu kategorii pamiętania i zapominania. Alicja Dąbrowska, skupiając się na wybranych tekstach beletrystycznych i publicystycznych Henryka Sienkiewicza, dostrzega w nich problem pamięci przestrzennych elementów natury (stepu, lasu, akwatyki) oraz ich związek z budowaniem tożsamości. Piotr Kulpa zwraca uwagę na aktualność teorii Bolesława Prusa dotyczącej zmiany tożsamości człowieka pod wpływem rewolucji przemysłowej. Martyna Bucholc prezentuje w swoim szkicu jeden z wymiarów funkcjonowania pamięci – zapominanie – i jego koincydencje z emocjami, posiłkując się powieściami Władysława Stanisława Reymonta, *Komediantką* i *Fermentami*. Mitologizowanie przeszłości, kształtowanie tożsamości w nieoswojonej przestrzeni uczyniła przedmiotem namysłu Grażyna Legutko. Badaczka dokonuje wnikliwej interpretacji listów Marii Sieroszewskiej pisanych do ojca, Wacława Sieroszewskiego. Problematykę powrotu do dzieciństwa we wspomnieniu, nasycenie go poszukiwaniem utraconego czasu, brakiem nadziei i ukojenia w poezji Bolesława Leśmiana podejmuje artykuł Dariusza Szczukowskiego. Przedmiotem badań Barbary Zwolińskiej są *Pasje błędmierskie* Jarosława Iwaszkiewicza, w których autorka odnalazła wieloaspektowość przemijania, starości i samotności. Monika Urbańska, sięgając po twórczość Jana Brzechwy, skupia się na tekstach wydanych już po śmierci poety. Wyodrębnia w nich takie aspekty kształtowania tożsamości, jak uczucia, stosunek do czasu, własnej twórczości i choroba. Magdalena M. Jaroń przybliży specyfikę tożsamości narracyjnej skonkretyzowanej w *Notatniku* Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, akcentuje w głównej mierze kategorię pamięci i wspomnienia, ich rolę w doświadczeniu siebie w sytuacji niewoli, pozbawienia bezpiecznego miejsca. W centrum rozważań Ryszarda Strzeleckiego znajduje się tożsamość Maryi, którą konstituuje jej zwiastowanie. Analiza wybranych tekstów poetyckich eksponująca konteksty teologiczne, medytacyjne i filozoficzne skupia się na przybliżeniu tożsamości Maryjnej w słowie, ciele

i wspólnocie. Z kolei powieść Ignacego Karpowicza, jak zauważa Barbara Stelingowska, projektuje różnorodność odczytań, w tym objaśnienia antropologizujące. Autorka rozpoznaje w *Sońce* istotne aspekty budowania rozumienia siebie, eksponuje stosunek jednostki do wspomnień, czasu, którego upływ nie przynosi zapomnienia. Interesującym przykładem przybliżenia współczesnych teorii tożsamościowych i ich zastosowania w praktyce interpretacyjnej jest artykuł Bernadetty Żynis. Część poświęconą literaturze polskiej zwieńczają dwa artykuły podejmujące kwestię kształtowania tożsamości w narracjach przywołujących doświadczenie regionu. Pamięcią przesiedlonych (uczestników przymusowych powojennych migracji z/do Gliwic) zajmuje się Katarzyna Kuchowicz. Przyglądając się twórczości Adama Zagajewskiego, Piotra Lachmanna, Wolfganga Bittnera i Wolfganga Bukowskiego, zastanawia się nad wpływem pamiętania oraz zmiany miejsca zamieszkania na kształtowanie tożsamości. Natomiast Agnieszka Piekarska wskazuje na propagandową funkcję literatury w okresie socrealizmu. W tym kontekście poddaje oglądowi wizję dziejów Warmii i Mazur przedstawioną w antologii *Ziemia serdecznie znajoma*.

Kolejne prace podejmują problem tożsamości zilustrowany w literaturze obcej. Małgorzata Posturzyńska-Bosko przybliży polskim czytelnikom twórczość pisarki reprezentującej francuskie średniowiecze – Christine de Pizan. Dostrzega w jej poetyckich i prozatorskich utworach próbę poradzenia sobie ze śmiercią bliskiej osoby, charakteryzuje wpływ braku jej obecności na rozumienie siebie. Aleksandra Kmak-Pamirska przypomina postać nauczyciela i poety dolnołużyckiego żyjącego na przełomie XIX i XX wieku – Fryco Rochy. Zajmując się problemem tożsamości wspólnoty, ukazuje rolę tradycji, kultury, religii, rytuałów i obrzędów. Wyróżnia m.in. kategorię małej ojczyzny oraz pamięć miejsca. Joanna Chłosta-Zielonka, badając twórczość Ernsta Wiecherta, pisarza pochodzącego z byłych Prus Wschodnich, skupia uwagę na pamięci autobiograficznej. Zauważa, że konstruuje ją wspomnienia bliskich osób i miejsc, związanych z nimi emocji, zmysłowych doznań, które nie realizują stereotypowego postrzegania Prus. Na pytanie dotyczące roli domu rodzinnego w twórczości Wiesława Adama Bergera odpowiada Jana Raclavská. Autorka, diagnozując jego teksty, potwierdza wpływ przestrzeni ewokującej poczucie bezpieczeństwa, związek z rodziną, sytuację szczęśliwe dzieciństwo i młodość, na kształtowanie tożsamości „Polaka żyjącego poza granicami Polski”. O chorwacko-amerykańskim pisarzu, Josipie Novakovichu, jego powieści zatytułowanej *Prima aprilis* pisze Danuta Jastrzębska-Golonka. Analizując kategorię pamięci autobiograficznej, autorka zwraca uwagę na fenomen

kulturowy zwany jugonostalgia. Zaznacza, że zdecydowany wpływ na tożsamość narodową byłych Jugosłowian ma postpamięć, memoralizacja, estetyzacja i mitologizacja teraźniejszości. Bernadetta Darska uważnie przygląda się tekstom Swietłany Aleksijewicz, portretowanemu w nich społeczeństwu postradzieckiemu. W reportażach dostrzega nie tylko funkcjonowanie dwóch podstawowych mechanizmów pamięci, pamiętania i zapominania, ale także postawę Noblistki, która ze świadectw jednostek uwikłanych w historię próbuje ułożyć całość ujawniającą zasady działania systemu.

Zagłada to wydarzenie historyczne bardzo silnie oddziałujące na pokolenia świadków, postświadków, autorów narracji intymistycznych, literackich. Domagające się dawania świadectwa dla świata. Przekonuje o tym m.in. tekst Jolanty Ambrosewicz-Jacobs mówiący o potrzebie podejmowania działań edukacyjnych, których celem jest praca nad przeszłością. Bardzo wyraźnie postuluje, by nie była ona nacechowana odreagowywaniem konfliktów, zaprzeczaniem czy współzawodnictwem w cierpieniu. Z kolei Krystian Maciej Tomala skupia się na kondycji dziecka w obozie koncentracyjnym. W omówieniu dwóch wierszy Tadeusza Różewicza w kontekście genderowym podkreśla najbardziej charakterystyczne i traumatyczne doświadczenia wojenne. Anna Pomiankowska-Wronka przedmiotem refleksji również uczyniła problem ludobójstwa, zastanawia się nad pamięcią ocalałych z masakry rwandyjskiej w 1994 roku.

Dwa następne artykuły koncentrują się na problematyce tożsamości uobecnionej w tekstach dydaktycznych. Pierwszy z nich, autorstwa Ewy Greser, wyodrębnia w poznańskim elementarzu kwestie związane z tendencjami germizacyjnymi na ziemiach polskich na początku XX wieku. Podkreśla, że w procesie kształtowania tożsamości istotną funkcję pełni miejsce dzieciństwa i młodości, jego emocjonalne nacechowanie, a także architektoniczna forma. Agnieszka Rypel przedmiotem refleksji uczyniła teksty edukacyjne znajdujące się w podręcznikach języka polskiego wydawanych w latach 1918-2010. W retrospektywnym studium potwierdza ich wpływ na kształtowanie świadomości młodego pokolenia. Udowadnia, że tworzą one zbiorową tożsamość społeczno-kulturową, a towarzyszą temu techniki manipulacyjne dookreślające specyfikę pamiętania przeszłości. Zastanawia się nad etyką pamięci i jej rolą w szkolnictwie.

Tom zamyka grupa artykułów rozpoznających zagadnienie doświadczania siebie w różnorodnych tekstach kultury. Karolina Czajkowska, analizując teksty polskich piosenek lat 80. XX wieku, dostrzega w nich dylematy młodych ludzi. Zaznacza, że istotnym elementem kształtowania ich

tożsamości jest bunt, jego definiowanie i zdeterminowanie warunkami społeczno-historyczno-politycznymi. Melisa Kuźniar skupia się wokół kwestii ewokowanych sensem bliźny i jej rolę w procesie dookreślenia tożsamości głównego bohatera popularnych powieści Joanne Kathleen Rowling. Praca Joanny Kujawskiej-Kot ukazuje specyfikę pamięci autobiograficznej u osób transpłciowych. Omawia wspomnienia z dzieciństwa skoncentrowane wokół płciowości młodego człowieka na przykładzie obrazu filmowego i literackiego. Artykuł wieńczący zbiór, autorstwa Agaty Montewskiej, to przykład interpretowania dekonstrukcji tożsamości Czarnego w twórczości filmowej Quentina Tarantino.

Zaprezentowane w monografii *Tożsamość. Kultura. Nowoczesność. T. 2: Czas. Pamięć* teksty, realizując namysł nad podmiotem we współczesnym dyskursie kulturowym, zarysowują szeroki horyzont rozumienia tytułowych kategorii. Proponując różnorodność ujęć, reinterpretację pojęć, sygnalizują, że problem doświadczania siebie domaga się nieustannego eksplikowania.

Redaktorzy